

Kompolti kelyhek

Kompolt a középkorban jelentékeny helynek számított. *Aba*-birtokként a XIII–XIV. században az e nemzetségből származó Solymosi ágnek jutott, s fontos vámszedő hely lett, nádori gyűlések és megyei törvényszékek székhelye. A későbbi idők iratai a települést megosztva említik *Kiskompolt* és *Nagykompolt* néven. Oklevelekből tudjuk azt is, hogy Kompolton már a XIII. században bencés apátság állt. E kolostor 1550 táján a településsel együtt a török pusztítás áldozata lett, de romjai még a XVIII. század elején is álltak. Akkori jegyzőkönyvek szerint a nagykompoltiak még épp e romok mellett, Kis- és Nagykompolt határában temetkeztek.

Most a helyszíni vizsgálódás során az építkezés munkagödreiben magunk is megfigyelhettünk néhány sírt. Azok megmaradt részleteit fel is tártuk, s korukat legfőljebb XVII–XVIII. századnak határozhattuk meg. Tehát ez lehetett a szoban forgó temető, s a falmaradvány, amely mellől a kelyhek előkerültek, jellegéből ítélve e temető kerítésfalának a része volt.

A kelyhek és a paténák hajdani elrejtője alighanem a zúrzavaros török időkben próbálta menteni e kegytárgyakat. E célra védett, később is felismerhető, ám egyszersmind megszentelt helyet keresett — erre a körülkerített temető látszott a legmegfelelőbbnek. A középkorban egyébként is gyakori volt, hogy veszély esetén a lakosok javaikat a templomok körüli temető kerítésfalán belül rejtették el. Eszerint az a hely, ahol a kelyheket megtalálták, Nagy-kompolt egykori köznapi temetője volt, a kelyhek pedig az akkor már teljesen felhagyott és erősn pusztulásnak indult bencés apátság utolsó relikviáiként kerülhettek a földbe.

A kelyhek páratlanul szép darabok. Készítésüket egyháztörténeti és ötvösszakértői vélemény alapján a XV. század húszas és hatvanas éveire tehetjük. A három kehely közül kettő szerkezeti és típusra is hasonló, így koruk megközelítően azonos: az 1450-es években készülhettek. Anyaguk arannyal futtatott vörösréz, a kuppa — a csésze alakú rész — tölcséres, és liliomos koronás párta díszíti. Az egyiknek egyébként a kuppa alsó része, a kuppakosár sugaras, a másikon vésett, gótikus virágmintájú és indadíszes. A két kehely közül az egyik teljesen ép, összeszerelt állapotában maradt fenn. Ennek a talpán és szárgyűrűjén ívsor húzódik, a hatkaréjos talp külső felületét vésett indás virágminta ékesíti. Szárán a nódusz — a szárgomb — lapított alakú, domborított levéldíszszel, küllőiben pedig ezüst lemezek vannak rombusz alakú keresztrel — ezek későbbi javítások eredményei lehetnek. A másik kehely nóduszának küllőin kerek tölcsérecskék vannak: bennük ezüst rozetták lehetnek, de ezeknek csak a függesztőfülek maradtak meg. E kehely talpán a három áttelnes karéj körgyűrűjében egykor zománckép vagy filigrán díszítés lehetett, de az már teljesen kikopott.

A harmadik kehely a legrégibb. Készítését az 1420-as, 1430-as évekre tehetjük. Ennek kuppája kiszélesedő, kuppakosara nincs, anyaga aranyozott ezüst. Szintén hatkaréjos — és enyhén tagolt — talpa van neki. Pogácsa alakú nódusza levéldíszes, és hat kerek küllője van.

A kelyhekhez velük egykorú három paténa is tartozott. E kehelytányérok laposak, díszítetlenek, peremük nincs, csak az egyiknek a szélén látható minuszkulás* vésett Krisztus-monogram.

A leletek kiváló ötvösmunkákra vallanak, s jóval pompásabbak egy falusi plébániatemplom szokásos középkori fölszerelésénél. E véleményt erősítik meg a Magyar Nemzeti Múzeum szakemberei is, dr. Lovag Zsuzsa osztályvezető és dr. Kolba Judit, az ötvösgyűjtemény vezetője. A Nemzeti Múzeum ötvösanyagában és egyházi kincstárakban — például Győr megyében — ismeretes ezekhez hasonló ötvösmunka. Stíluskritikai alapon leginkább valamelyik *erdélyi* ötvösműhelyből származtathatók: hasonló darabot onnan például *Kisdánszón*ról, *Dés*ről és *Botfalvár*ról ismerünk.

Míndez valószínűvé teszi, hogy a leletanyag az egykori bencés monostorból való, s oda főúri adományokból került. A leletegyűjtést az egri Dobó István Vármúzeum *Gótikus palota* kiállításában fogják elhelyezni.

Fodor László
régész muzeológus

A görög teremtésmítosz szerint a küklopszok a Föld (Gaia) és az Égbolt (Uránosz) óriás termétei, egy-egy szemű gyermekei. Hárman vannak: *Szteropész*, a Sziklázó, *Brontész*, a Dörgő és *Argész*, a Kegyetlen. Mesterségükre nézve kovácsok, a „nappal is tündöklő” *Héphaisztosz* (vagy latinul *Vulcanos*) kovácsisten segédei, akik a monda szerint a tűzhányók mélyén vagy óriási, föld alatti üregekben dolgoznak. Nevük ezt jelenti: kerek szemű. Az ókori kovácsok ugyanis egy kerek lappal mindig elfedték fél szemüket a patogó szikrák elleni védekezésül.

A Haragistya alatt

Aki kíváncsi a küklopszok egykori kovácsműhelyére, annak nem kell fel-

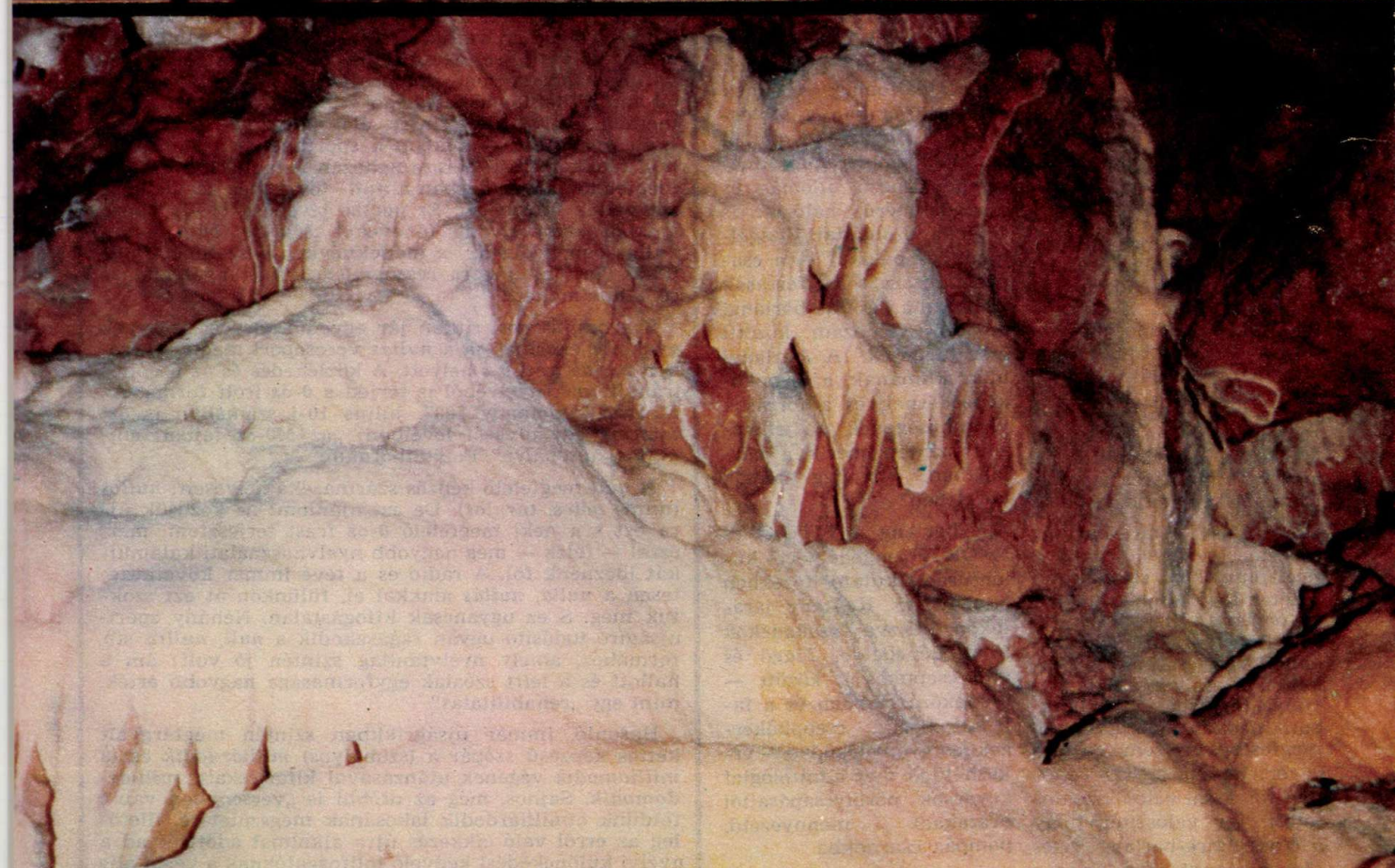
Mintha óriások porölycsapásai zúzták volna szét a kőveket

Cseppközuhatag a Vass Imre-barlangban (A szerző felvételei)

tétlenül a görögországi *Lipari-szigetekre* vagy a szicíliai *Etna* kráteréhez utaznia, Magyarországon is megtalálja a *Küklopszok csarnokát* — igaz, fél kilométernyi föld alatti, barlangi kúszás-mászás után. A mintegy 60 × 10 méter kiterjedésű, 10 méter magas, cseppkövekkel díszített barlangterem aljzatán a számos — összevissza heverő — nagy sziklatömb és törmelék csakugyan olyan képet nyújt, mintha e kőveket valamikor a mesebeli, torzomborz küklopszok sziklázó és dörgő porölycsapásai tördelték volna szét, zúzták volna össze.

A Küklopszok csarnoka a *Jósvafő* községtől 2 kilométerre északnyugatra található *Vass Imre-barlangnak* jelenleg ismert végpontja. E barlang a *Kis-Tohonya-forrás* vízrendszeréhez tartozó, többszintű, minden valószínűség szerint cseh-szlovák területre is átnyú-

A KÜKI

OPSZOK CSARNOKA

ló, körülbelül 10 kilométeres föld alatti patakmederrendszernek eddig földírt része. A *Haragistya* karsztfennsík alatt rejlő barlangot az idők folyamán a Kis-Tohonya-forrásnak a tektonikus* repedést követő vize — föld alatti patakmeder —, illetőleg a víz által szállított dolomit és mészhomok formálta. A már kialakult barlang tektonikus közetmozgások hatására néhol beomlott, öszszeszedült, máshol kiszélesedett, s öt szint — patakmeder — nyomai különíthetők el benne.

A legelső — ma is aktív vízfolyásos — szint ma még ismeretlen, szűk repedésrendszer. A felső szintek néhol egymásba szakadtak: ott kanyonra emlékeztető, 10 méternél is magasabb falú, keskeny hasadék a barlang folyosója (ilyen rész a *Grand Kanyon* vagy a *Dóm* elnevezésű). A felsőbb szinteken képződtek a legszebb cseppkövek (*Eldorádó*), mert ezek a járatok hóolvadáskor vagy nagy esőzések után sem kerülnek már víz alá, ellentétben az alsóbb szintek szűk, keskeny járataival (*Narancsszifon*, *Lagúnás szifon*).

Lehetetlen továbbjutni

A Vass Imre-barlang utolsó, tágas folyosórészletét a *Dóm* és a *Küklopszok csarnoka* jelenti. E csarnok tektonikus földmozgás hatására képződött omladék-hegyben végződik. Ez a törmelékkeverék geofizikai mérések szerint mintegy 100 méter hosszú — ezen át lehetetlen a továbbjutás; a barlang többi részét más irányból kell majd feltárni.

A Vass Imre-barlang fő, ismert víznyelője a *Szilicei-fennsík*on, szlovák területen levő *Milada víznyelő barlang*. Vízfestéses kísérletek szerint azonban ennek vize csak árvizek alkalmával folyik a Kis-Tohonya-forrásba. A barlangban nedves időszakokban megfestett víz sem igazolta egyértelműen a Kis-Tohonya-forrással való összeköttetést. Így valószínű, hogy a Vass Imre-barlang vizes alsó barlangja egy nagyon bonyolult, szerteágazó tektonikus repedésrendszer. A kéregmozgások nemcsak a barlang kialakulása előtt

alakították az üregrendszert, az utat a víz előtt, hanem később is — így jött létre ez az Aggteleki-karszton szokatlan vonalvezetésű, nehezen kiismerhető barlang.

Rendszeres mérések

A BME barlangkutató csoportja 1954 nyarán fedezte föl e barlangot, s *Vass Imréről* nevezte el, emléket állítva a múlt század kiváló barlangkutató mérnökének. Ő volt az, aki a jelenkor számára fölfedezte s elsőként leírta és feltérképezte 1931-ben a Baradla jókora jósvafői szakaszát.

A Vass Imre-barlang — noha szerkezete nagyrészt még ismeretlen — hazánk egyik legjobban felkutatott barlangja. 1957-ben az akkori *Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem* ásvány- és földtani tanszéke karsztkutató állomást létesített a közelében. 1968 óta a VITUKI kezeli e kutatóállomást, s ennek szomszédságában a *Meteorológiai Intézet* jóvoltából komplex meteorológiai méréseket végző állomás és csapadékmérő hálózat is adatokat szolgáltat. Vizsgálhatók — például — a csapadékhóram, a források vízhozama és a barlangi csapadékos vízhozam közötti összefüggések. A barlangi mikroklimának, a cseppkőképződésnek és a források vízminőségének a jellemzőit szintén méri a barlangban, illetőleg annak közelében.

A barlang a VITUKI és az OKTH engedélyével külföldön, kutatóöltözőkben látogatható. Keskeny járatokon kúszva, szakadékok fölött lépegetve, függő és álló cseppkövek között — cseppkőzáslókban és a falakat borító cseppkőkéregben gyönyörködve — érkezhünk meg a mitológiai kovácsok porólycspásaitól beszakadt mennyezetű, pompás csarnokba.

Dr. Tóza István

Következik:

A Titánok csarnokában

NYELV ÉS ÉLET

Szerkeszti: dr. Grétsy László

J' ACCUSE (= VÁDOLOM!)

Vádolom a saját illetékését, ha hibás írásmódot vagy nyelvi alakot használ, kivált ha következetesen ismétli olyan botlásait, amelyeknek a helytelenségéről nyelvművelőink szintén a saját révén szeretnék meggyőzni az olvasókat. Hogy a csudába váljon egy jó nyelvi forma a közműveltség részévé, ha (a nyelvi rovaton kívül) újra meg újra a rossz kerül szemünk elé nyomtatásban — még olyan helyen is, ahol a nyelvművelő rovat jogosan rája meg az ugyanabban a lapban sorozatosan előforduló elemi botlást?!

A nullás kiejtésű szóalakot számjegy használatával így kell írni: 0-s; ugyanis ilyenkor a 0 számjegy a szó nullá- változtatát képviseli. Ahogy a *tonnás* ejtésű szót a t-s írásképp „tükrözi”; a *hármast* *hárm-* változtatásával is a 3-as; a *paragrafusokat* szó helyett meg a *§-okat* formát vetjük papírra. Erről egy évtizede többször volt szó újságjainkban; magam levélben és ismerősöm közvetítésével szóban is kértem némelyik szerkesztőseget: nógassa a következetesen vétkes rovatvezetőt, olvasószerkesztőt, korrekort az elemi hiba elkerülésére. Ám ma is szúrja szemünket a rossz alak. Például egyik napilapunkban ez a forma: „(A lengyel teniszcsapat) 3—0—ás győzelemmel indult.” Érdekes: ugyanazon a lapon alább helyesen van írva: „1—0—ra verték”. (Tehát nem: 0—ára!)

Hogy keletkezett a baj? A megfelelő számnevet valaha két alakban vettük át (*null* és *nulla*), mindkettőt német közvetítéssel egy újlatin nyelvből. (A *zérus* szóval nem foglalkozom.) Egypár évtizede a *null* változat mint „bántó németességet” üldözni kezdtek, a németben nyelvjárási szinten élő *nulla*, *nulle* mintáról hallgatva. Akik — főképp a sportnyelvben — csak a *null* alakkal éltek, persze nehezen fogadták be a *nulla* megfelelőt, s a *nullásban* a *null-* tövet meg az -*ás* képzőt vélték fölismeri. Ez persze tévedés: az -*ás* képző igékből alkot elvont főneveket (*áld-ás*, *bánt-ás*); a *nullás*-ban pedig az -*s* melléknévképző szerepel (*millió-s*). Sajtónk jókora része mégis kitart nyelvelemző rémálma mellett.

S a baj, sajnos, ritkán jár egyedül. Orvosi szövegek gyakori „ekcémá”-ja a *nullás* vércsoport megnevezésében a 0—*ás* írás, 0—*s* helyett. A közlekedés és az útépités irányítóinak nyelvéből is terjed a 0—*ás* írott forma. Az *Élet* és *Tudomány* 1987. július 10-i számában is ezt találjuk egy olvasói levélben: „az M0—*ás* (ejtsd: emnullás) autópálya”. Folytathatnám.

A *null* megfelelő képzős származéka helyesen: *nullos* (mint: *gólos*, *turulos*). De azt ajánlom: ne kezdjük újra ezt s a neki megfelelő 0—*os* írást terjeszteni, mert ezzel — félek — még nagyobb nyelvhasználati kalamajkát idéznénk föl. A rádió és a tévé immár következetesen a *nulla*, *nullás* alakkal él, fülünkön át ezt szoktuk meg. S ez ugyancsak kifogástalan. Néhány sportújságíró-tudósító ugyan ragaszkodik a *null*, *nullra* stb. formához, amely nyelvtanilag szintén jó volt: ám a hallott és a leírt szóalak egyformasága nagyobb érték, mint egy „rehabilitálás”.

Hasonló, immár újságcikkekben szintén megtárgyalt kettős képzésű szópár a (szabályos) *milliárdodik* és a *milliomodik* végének utánzásával kifaricskált) *milliárdomodik*. Sajnos, még az utóbbi is „versenyben van”: földünk ötmilliárdodik lakosának megszületése, illetőleg az erről való cikkezés újra alkalmat adott és ad a nyelvi különködést kedvelő tollforgatóknak a véget alig érő, erőltetett *milliárdomodik* használatára.

Dr. Tompa József